

FOKUS: STATISTIK

Att fråga om könstillhörighet i formulär och enkäter

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
Sammanfattning	3
Bakgrund	3
Begreppet kön	4
Att fråga om kön	5
Är frågan relevant?	5
Användandet av registerstatistik	5
Hur kan frågan ställas?	5
Vad är ett bra tredje svarsalternativ för frågan om kön?	6
Hur hanteras resultatet?	6
Källor och länkar	7

Text och diagram: Charlotte Pålsson Lundberg, ekonomi- och styrningskontoret,
Norrköpings kommun, planeringochstatistik@norrkoping.se

Sammanfattning

- En fråga i enkäter och formulär om vilket kön den svarande tillhör ska bara ställas då det är relevant.
- Det finns olika definitioner av könstillhörighet:
 - vilket juridiskt kön man tillhör
 - vilken könsidentitet man har
- Kan frågan uppfattas som en fråga om könsidentitet är det en känslig personuppgift enligt personuppgiftslagen.
- Inom kommunen ska vi inte använda formuleringar av frågor och svarsalternativ som kan uppfattas som om könsidentitet efterfrågas. Det kan finnas undantag för specifika syften. I sådant fall ska kommunens stadsjurist kontaktas innan genomförandet.
- Förslag på formulering av frågan om könstillhörighet i de fall det är relevant att fråga:
 - ”Vilket kön tillhör du?”
 - ”Är du man eller kvinna?”/”Är du tjej eller kille?”
 - Med svarsalternativen man och kvinna/ tjej och kille
- Förslag på formulering av ett tredje svarsalternativ i de fall det är relevant att fråga om könstillhörighet:
 - ”Den indelningen passar inte mig”.
- Den kanske viktigaste anledningen till ett tredje svarsalternativ, förutom man och kvinna, i en fråga om könstillhörighet är att det är inkluderande för personer som inte känner sig tillhöra någon av dessa två grupper.
- Ett tredje svarsalternativ innebär inte med automatik att det går att redovisa resultat för de personer som använt alternativet. Då gruppen troligen är liten kan det vara så att gruppens resultat inte kan användas.

Bakgrund

Begreppet kön diskuteras en hel del i olika sammanhang. Till exempel väcks frågan vid insamling av uppgifter för olika ändamål.

Detta dokument innehåller en diskussion kring begreppet kön främst kopplat till frågor i enkäter som används för insamling av data för olika statistikändamål. Det sedvanliga har varit två svarsalternativ på frågan om vilket kön den svarande tillhör, man och kvinna. Här tas frågan upp om det ska finnas ett tredje svarsalternativ för de som inte kan eller vill svara något av dessa två alternativ.

Det finns olika definitioner av begreppet kön som det är viktigt att fundera över vid frågor om könstillhörighet.

Dokumentet är dels resultat av diskussioner inom Norrköpings kommuns organisation och dels resultatet av ett politiskt beslut där ekonomi- och styrningskontoret gavs uppdraget att ta fram ett förslag på utformning av ett tredje svarsalternativ, förutom man och kvinna, i de fall det är relevant att fråga om kön.

En del av underlaget till förslaget har inhämtats från Statistiska centralbyråns enhet för mätteknik. Enheten arbetar med enkät- och frågekonstruktion och avser sammanställa en vägledning kopplat till för- och nackdelar med ett tredje svarsalternativ i frågan om kön. Deras skrift är i dagsläget (februari 2017) inte klart, men enheten för mätteknik har bidragit med en sammanfattning av hur de som statistikansvarig myndighet funderar kring frågan.

Frågan om könstillhörighet har diskuterats med Norrköpings kommuns stadsjurist, där frågan har kopplats till personuppgiftslagen (PuL). Personuppgiftslagen ger vissa restriktioner då det gäller frågor om könstillhörighet. Se vidare i dokumentet.

Begreppet kön

Begreppet kön kan definieras på olika sätt. Det kan betyda *juridiskt kön*, som i Sverige innebär att en person är kvinna eller man. Denna könstillhörighet finns i folkbokföringsuppgiften och könet kan läsas ut av näst sista siffran i personnumret. Denna könstillhörighet kan en person ansöka om att ändra och därmed ändras uppgifterna i Skatteverkets register över den folkbokförda befolkningen. Variabelvärdet är man eller kvinna.

När begreppet kön diskuteras handlar det ofta om en diskussion kring *könsidentiteten*. Könsidentitet är en persons självidentifierade kön, en persons subjektiva upplevelse av att tillhöra ett visst kön. För personer som inte kan identifiera sig som man eller kvinna kan ett tredje svarsalternativ vara inkluderande.

Om frågan som ställs är utformad så att frågeställningen avser *könsidentiteten* definieras uppgiften som känslig enligt personuppgiftslagen (PuL). Enligt 13 § personuppgiftslagen är det förbjudet att behandla personuppgifter som rör hälsa eller sexualliv.

Kommunen ska därför inte ställa frågor som avser könsidentitet. Det kan finnas undantag då en undersökning har ett väldefinierat syfte som avser just en insamling och analys av personer med olika könsidentiteter. I sådant fall ska kommunens stadsjurist kontaktas innan genomförandet.

Det är dock möjligt att ha ett tredje svarsalternativ, förutom man och kvinna, om det inte uppfattas som en fråga om personens självidentifierade kön.

Om en undersökning innehåller känsliga uppgifter måste materialet hanteras helt anonymt och det får inte finnas någon möjlighet för frågeställaren att koppla samman svar och person. Detta regleras av personuppgiftslagen.

I en statistisk undersökning finns oftast någon personuppgift såsom namn och eventuellt personnummer med innan utskick av enkät, vilket gör att det finns möjlighet att koppla samman personuppgifter och personens svar.

Det är ännu tydligare i formulär där namn och ofta personnummer kopplas till uppgifterna i formuläret och en frågeställning om könsidentitet faller då direkt under personuppgiftslagen som känslig personuppgift.

Att fråga om kön

Är frågan relevant?

Enkäter och formulär måste ha ett väl genomtänkt syfte och frågorna konstrueras efter detta. Frågorna ska vara relevanta för målgruppen och ändamålet och inte ställas på rutin. Frågan ”*Vilket kön tillhör du?*” är en fråga som ofta ställs i en enkät även om den kanske inte är nödvändig.

Som frågeställare måste man fundera på om frågan är relevant i insamlingen och också fundera på hur resultatet ska användas.

Användandet av registerstatistik

Man bör fundera på om det går att utnyttja registerdata i sin undersökning. Beroende på undersökningens frågeställning kan det finnas möjlighet att undersökningen består av en analys av registerdata.

Hur kan frågan ställas?

Om man har bestämt sig för att variabeln kön ska finnas med i undersökningen och det inte finns möjlighet att använda uppgifter om kön från register måste man ställa en fråga. Till exempel ”Vilket kön tillhör du?” eller ”Är du man eller kvinna?” med svarsalternativen man och kvinna.

Frågeställningen ovan syftar till att gälla en fråga om juridiskt kön. Fördelarna med att fråga om juridiskt kön är att det är relativt lätt att definiera och att svaren begränsas till man och kvinna. Redovisningen blir enklare och man utesluter risken att en grupp inte kan redovisas på grund av få svarande. Det kan dock finnas en risk att personer som inte vill finnas med i indelningen man eller kvinna känner sig exkluderande och inte svarar på frågan/enkäten.

Ett lite omständligt sätt att fråga är om man tar med en beskrivning av juridiskt kön i frågeställningen. Exempel: ”*Vilket är ditt juridiska kön? Juridiskt kön är det kön som står registrerat i folkbokföringen. I Sverige finns i dagsläget två juridiska kön. Det utesluter dock inte att personer identifierar sig på annat sätt.*” Det är

väldefinierat och även personer som identifierar sig som något annat skulle kunna känna sig inkluderade.

Om man avser att mäta könsidentitet blir frågan enklare att ställa, men det behövs fler svarsalternativ än man och kvinna. Som tidigare har nämnts blir svaret på en fråga om könsidentitet en känslig personuppgift enligt personuppgiftslagen och ska inte ställas av kommunen.

Vad är ett bra tredje svarsalternativ för frågan om kön?

Då frågan om kön ska avse könstillhörighet, begränsas utformningen av ett eventuellt tredje svarsalternativ.

Det finns exempel på undersökningar där man har använt svarsalternativet ”*Annat*” men det kan uppfattas som alltför oprecist. Ett alternativ som är mer tydligt för den svarande och tydligare i sammanställningen och analysen av data är till exempel ”*Den indelningen passar inte mig*”. Det alternativet är neutralt och klassas inte som känsligt enligt personuppgiftslagen.

Hur hanteras resultatet?

Vid enkätundersökningar som riktar sig till befolkningen eller ett urval av befolkningen, ska frågor konstrueras efter undersökningens syfte. Målet bör alltid vara att resultatet av en undersökning ska kunna leda till åtgärder kopplat till syftet.

Att inkludera ett tredje svarsalternativ i frågan för kön innebär inte per automatik att resultatet kan redovisas. Det finns en risk att det är få personer som använder det tredje svarsalternativet och ur analysynpunkt kan det vara svårt att uttala sig om gruppen. Det kan också innebära att det finns risk för röjande, det vill säga att de svarande inte förblir anonyma.

Det finns säkerligen olika anledningar till att en respondent svarar med det tredje svarsalternativet och gruppen är troligen relativt heterogen vilket medför att det kan vara svårt att dra några slutsatser.

För att få en uppfattning om hur stor gruppen som svarar ett tredje svaralternativ skulle kunna vara finns ett exempel från Göteborgs stad. Anställda inom kommunen har kunnat svara ”Annat” på frågan om könstillhörighet i sin medarbetarenkät. I medarbetarenkäten år 2015 var det 1,6 procent av de svarande som angett detta svarsalternativ. Om förhållandet skulle vara på detta sätt innebär det att i en undersökning med 500 svarande – skulle 8 personer svara det tredje svarsalternativet. Det är en grupp som knappast skulle kunna särredovisas i någon fråga eftersom att det är för få i gruppen.

Observera att indelningarna man och kvinna fortfarande kan användas i analys av enkätsvaren även om man har med flera svarsalternativ.

Felkällor

I en statistisk undersökning finns flera felkällor och de vanligaste typerna av fel är urvalsfel, bortfallsfel och mätfel. Dessa finns beskrivna i en tidigare utgiven rapport i serien FOKUS:STATISTIK ”Designa en statistisk undersökning”, daterad 2012-10-04.

När det är en fråga om könstillhörighet är det en risk att bortfallsfel och mätfel är stora felkällor. Även urvalsfelet är en felkälla om undersökningen bygger på ett urval av personer.

Källor och länkar

Statistiska centralbyrån (SCB), Enheten för mätteknik

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL). På RFSL:s hemsida finns bland annat förklaringar av olika begrepp: <http://www.rfsl.se/hbtq-fakta/hbtq/begreppsordlista/>

Interna frågor om personuppgiftslagen kan ställas till kommunens stadsjurist: Charlotte Rydberg, kommunstyrelsens kansli, telefon: 011-15 10 32, charlotte.rydberg@norrkoping.se

Norrköpings kommun.

För dig. För alla. För det goda livet.

I Norrköpings kommun har alla rätt till jämlikhet, delaktighet och del av välfärden. Vår vision handlar om det goda livet, och uppdraget är att skapa, utveckla och leverera välfärdstjänster till medborgare och verksamheter i vårt område.

Vår framtid ser ljus ut. Vår befolkning växer, och vi har en potential som bara begränsas av oss själva. Vi brukar säga att kraften kommer ur kreativitet och våra 10 000 medarbetare.

Genom att planera och driva en ständig utveckling av miljöer, boende, näringlivsklimat och service till medborgarna skapar vi förutsättningar för ett nytt, spännande Norrköping. En kreativ mötesplats för människor och möjligheter.

EKONOMI- OCH STYRNINGSKONTORET

Adress: Rådhuset, 601 81 Norrköping

Tel: 011-15 00 00

E-post: ekosty@norrkoping.se

www.norrkoping.se

